

მაია მიქაუტაძე

**გობი თავისებური (უპაემონაცვლე)
ზმნის წარმოებისათვის ქართული ენის
ბაოურ ღიალქტში**

ქართული ენის ტაოური ღიალქტი არქაული ფორმებით გამოირჩევა. ამ კუთხით, ჩვენი ყურადღება ზოგი თავისებური, კერძოდ ფუძემონაცვლე, ზმნის წარმოებაში მიიქცია.

მწკრივებში შენაცვლება, როგორც ცნობილია, უფრო ფართო ხასიათისაა, ვიდრე რიცხვში შენაცვლება. აქ ერთმანეთს ენაცვლება ზოგჯერ სამ-სამი ფუძე. ამას გარდა, ერთსა და იმავე მწკრივში შეიძლება, ორი ან მეტი ფუძე იყოს შემუშავებული ისტორიულად (აქ. შანიძე, 1980, გვ. 505).

I. ყოფნა: ვარ - ექნები - ვიყავ: ტაოურში, როგორც თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, I სერიაში ორი ფუძე გამოყენებულია: არ და ქ[მ]ნ-. პირველი მარტო აწმყოს მწკრივს აწარმოებს: ჩუენ სოფელში ორმოცი თანე ვართ, კარქა გურჯი; მუსტაფა შენი თანიში, ქუბაგიდამ არი... მყოფადის მწკრივები “ქმნა” ზმნის ვნებითი გვარის ერთპირიან ფორმებს იყენებს: ჰევეგიც სოფელია, შიგან ორას ორმოზდაათი კუამლი იქნება (მყ.); ქკუები რომ ერთი იქნება, თივებზეც, შიშებზეც დეიწოლება (მყ.); დამწკროული არ იქნებოდეს გზა, მალე ჩავალთ იუსუფელ (მყ.კავშ.)...

II და III სერიის მწკრივები კი “ყოფა” ზმნის ვნებითისგანევა ნაწარმოები: პატიტუანი ღარქები ვიყავით (წყვ.), ის რა გემრიელ ხალხ იყვენს (წყვტ.); ორი სოფელი იყო - ახალი და ყაზახორა (წყვტ.); დღე რა იყო? ზვალნა იყვენს სამშაფათი (II კავშ.); აქნობაში ყუელია გურჯი ყოფილა (I თურმ.), ჰამა იციან, ჩუენ ქართველები ვყოფილვართო (I თურმ.), თამარ დოლოფალი დმერთისა მოყუარული ყოფილა (I თურმ.)...

რაც ტაოურს განასხვავებს სალიტერატურო ქართულისა და დანარჩენი ღიალქტებისაგან, არის ის, რომ ზოგჯერ აქ იქნება ფორმა გამოყენებულია აწმყოს საწარმოებლად. მაგ.: წითლეკარ გემრელი ადგილია, იქ იქნება ბევრი ბირყიმი, ვაშლი, ბალი; ყურწიანი ზირი მუავეც იქნება, მოხარშევ - შეიქმევა; იქვერობაში ქილიავე, ტყიმალი, კაკალი, კაკლი ჰვენარი იქნება, არი; ზეწნი იქნება აქვერობაში... ყველა ზემომოყვანილ მაგალითში ფორმით მყოფალი იქნება, კონტექსტით აწმყოს გადმოსცემს.

II. ჭლობა - სხლობა; ვზივარ - ვიჭადი: ტაოურშიც ჭდ მხოლობითის ფუძეა, მრავლობითში მას ენაცვლება სხედ-; ამავე დროს, იგი მწკრივში მონაცვლეცაა: აწმყოში ზი- ენაცვლება.

რიცხვში შენაცვლება: ახლა მურღულის მერქეზში ვზივარ (მხ.); შენც აქა ძიხარ? (მხ.); ერმენებიც ისხდეს ჰვენგში, წევდეს (მრ.)...

შესაძლოა, რიცხვში შენაცვლება არ მოხდეს და ჭდ- ან ზი- ფუძე გამოიყენებოდეს მრავლობითშიც: ჩუენები წინ-წინ ჰვენგში იყდეს; ზუელათ აქა ერმენები მჯდარან; ამ ოდაში მარტო დედუკეცები ძიან...

რაც შეეხება მწკრივში შენაცვლებას: როგორც აღვნიშნეთ, **ზი-** ფუძე გამოიყენება მხოლოდ აწმყოში; სავრცობიანი მწკრივები აკლია; მყოფადში, II და III სერიაში მას ენაცვლება **ჯღ-** ახლა მურღულის მერქეზში **ვზივარ**; მათი ფაღიშაში **შემჯღარა** ცხენზე; შენც აქა **ძიხარ?** ზუელათ აქა ერმენები **მჯღარან...**

ზოგჯერ, აწმყოში **ზი-** ფუძეს შეიძლება შეენაცვლოს **ჯღ-**: მე ჭილათ (სოფლია-მ.მ.) **ვქდავარ**. ფესტილოლი ვარ, ჩირაძე...

III. **შრომა, ქმნა - ზმნა**.

დღევანდელი კეთება ძველად გამოიხატებოდა **ვჭყოფ-ვყავ** ზმნით. ამ ზმნას მეორე სინონიმური წყვილიც მოეპოვებოდა - აწმყოში: **ვიქმ, იქმ, იქმს, ვიქმთ, იქმთ, იქმან**, ხოლო წყვეტილში უნიშნო საარვისო ქცევით იხმარებოდა: **ვ-ქმენ, ჰ-ქმენ, ქმნა**-ა (ივ. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 157).

მოგვიანებით, ქართულში **იქ-** ფუძე მხოლოდ აწმყოს აწარმოებდა და **იქმ-** — მყოფადს. ეს იმ შემთხვევაში, თუ ზმნა სრული ასპექტით არის ნახმარი (რაც ხშირი მოვლენაა): მერმე ბრძანა: **ვიქმ** საქმესა მამისაგან სწავლებულსა” (ვეფხ., 53)(იქვე).

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში აწმყოს წრეში უფრო იხმარება **შრომა** (< **შვრომა** < **შურომა**).

“ქმნა” - ც იხმარება აწმყოს წრეში, მაგრამ სათავისო ქცევის ფორმით და გარკვეულ შემთხვევებში, მაგ.: რასა **იქ?** (= როგორ ხარ, როგორ ცხოვრობ?), რასა **იქთ?** ესენი აწმყოს ფორმებია, მაგრამ გაგება ახლანდელი დროისაც აქვთ და მომავლისაც. აქედან შემდეგ სხვა მწკრივები: **ვიქლი, ვიქლე**.

სრული ასპექტის მნიშვნელობით მყოფადის წრეში იხმარება (ესეც სათავისო ქცევის ფორმით): **ვიზამ, ვიზამდი, ვიზამდე**. სხვა მწკრივები ამ ფუძეს არ გააჩია. ვიქამ, იქამ და შემდგომი მყოფადის მნიშვნელობითვე იხმარება, მაგრამ დიალექტური ფორმებია.

II და III სერიის ფორმები **ქმნა** ზმნისგანაა (II სერიაში საარვისოს ფორმით): **ვქენ(ი), ვქნა; ქენ(ი); მიქნია, მექნა, მექნას**.

ზოგ შემთხვევაში **“შრომა”** ზმნის ნაცვლად **“ჩაღენა”** იხმარება: **ვჩაღი, ხჩაღი, ჩაღიხ**. რას ხჩაღი? (= რას შვრები?) და მისთ. (აქ. შანიძე, 1980, გვ. 508).

ტაოურში აწმყოში **“შრომა”** ზმნა საერთოდ არ გამოიყენება; მას ენაცვლება **“გარჯა”**: ამა **ვიჯებით**; ბექმეზ თუთადამ **იჯებთან** ბარში; რა **იჯებით** მნიშვნელობით იგივეა, რაც რასა **იქთ**, რას **შვრებით**, როგორ **ხართ**, როგორ **ცხოვრობთ?**

რასა იქთ? - ეს გამოთქმა ტაოურში არ დასტურდება, თუმცა **აწმყოში “ქმნა”** ზმნა ძალიან ხშირად იხმარება: ჯღსაქმარი ვიცით, კედ **ვიქთ**. ორყათ **ვიქთ**; ტოლმა **ვიქ** და ლაჰანადამ **ვიქ** და ფირინჯი **ვიქ** და ... და ... გუშურევ და ... ქერი ჰორვა **ვიქ**...

მყოფადის წრეშიც დასტურდება ეს ფუძე: ფქუილში წყალ ჩავსხამთ, **იქმთ** და: ქალები ჯვივ **იქმენ**, წინდა **იქმენ**; ცომ **იქმენ**, ჯავე ბურის ცომ ურთებენ, გასუქდება; გათავდება, გომოცხოვა, დაშვრისან, დააწყარებენ თეფსებში,

იქმენ მაკინას; ფაფა **იქმენ** ლაზუთი ფქვილიდან შორვა **იქმენ**; ფაფა **იქმენ** ბექმეზით, ყაიმალით...

როგორც ვხედავთ, ტაოურში დღეს სახეზეა **იქ-**, **იქმ-** ფუძეების შენაცვლება/განაწილება მწკრივებისა და ასპექტის მიხედვით (აწმყო-მყოფადი, უსრული-სრული), თუმცა, ზოგჯერ შეიძლება, **ვიქმ-**, **იქმ-** ... ფუძეები ახლანდელი დროის გამოსახატავადაც იყოს გამოყენებული; მაგ.: ჰო, მარქულ, იმაი იმე **იქმენ**,... მაიდანოზ იმე **იქმენ**, აყრიან; ფურუდამ ყაიმალ **ვიქ** და იალ **ვიქ** და ყველ **ვიქმ** და იალ **ვიქმ**, ერბო (ბოლო მაგალითში ერთი და იგივე რესპონდენტი ერთმანეთის გვერდიგვერდ გამოიყენებს **ვიქ** და **ვიქმ** ფორმებს აწმყოს წრეში).

ესე იგი, ქართული ენის ტაოურ დიალექტში ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია ის უძველესი ვითარება, როდესაც I სერიაში მოთავსებული ყველა ზმნა ახლანდელი დროის აღმნიშვნელი იყო.

ასევე, ერთისა და იმავე რესპონდენტის საუბარში ხშირად დასტურდება აწმყოში **ვიქმ** და **ვიჭებით** ფორმების პარალელურად გამოყენება: გოდორ **ვიქმ** და იშთა... და იმასა **ვიჭებით**... საილამ **ვიქმ**? თუთადამ **იჭებთან** ბექმეზ ბარში...

II და III სერიაში ტაოურშიც **ქქინა** ზმნისაგან ნაწარმოები ფორმები გამოიყენება: რა საქმე **ვექნი**, რატომ მოვკალ?; ერთ წელწად ვიყვენთ, დუგუნი მერე **ვექნით**; გოგო ბაბოი გაგულიანდა: მივეცი, აბა რა **ვექნით**; თურქებ ემე **უქნიან**... გოლდენიან ერმენები აქედამა...

ერთადერთხელ (უიშვიათესად) შ. ფუტყარაძის ჩაწერილ ტექსტებში მყოფადში დასტურდება **“ზმა”** ფუძეც: მე ღმერთ შევებუეწეები, შენ ჰალალ არ **გოზამო**.

IV. **მბობა — თქმა: ვამბობ — ვიტყვი — ვთქვი.**

ვიტყვი, **იტყვი**, **იტყვის** ძველ ქართულში აწმყოს მწკრივის ფორმებია და დღევანდელი ქართულით იქნება: **ვამბობ**, **ამბობ**, **ამბობს**. დღეს **ვიტყვი**, **იტყვი**, **იტყვის** მყოფადის მწკრივებია და მომავალ დროს გამობნატავს. ძველ ქართულში ერთმანეთს ენაცვლებოდა **ვიტყვ** და **ვთქუ** (ივ. იმნაიშვი., 1996, II, გვ. 499).

“ვამბობ” სალიტერატურო ენის ფორმაა. ზოგ კილოში მის ნაცვლად სხვა ზმნა იხმარება: ეჩივი (გურ.), ვიძახი (ქართ.), (ვ)უ[ხ]ნობ (იმერ.) (აკ. შანიძე, 1980, გვ. 509).

ტაოურში: **აწმყოში** გვხვდება როგორც **ვამბობ**, ასევე **ვიძახი** და **ვიტყვი** ფორმები. მაგ.: ჯული, გემიჯელი — **ვამბობთ** (აწმყო), ცოტა კიდე გახელდევო, თუ **ვიტყვი** (მყოფადი), ცოლის მოყუანა მინდაო, იმის მაჰანა იქნება; ფადიშაში **იტყვის** იქედამ: უდრო, უდრო ნავალ კაცსა რა უნდოდეს? უდრო, უდრო ნავალ კაცსა რა უნდოდეს? — **ამბობენ** ჭინ-ფერიები ერთაი (აწმყო); წყალზე “წყარი” **უზანთან**, მოსლაზე — “მოხდი” **უზანთან**, ჩომოსვლაზე “ქოგელახთი” **იტყვიან**; მაწონი დედა, დედეკაცი, დედეკაცი, მიდღეში იმა **ვიზანით**; ლეხტი კდარიაო, რომე მოკდება ინსანი, იმასა **უზანთანო**, - მითხრა; ლებოი (მურღულში **იტყვიან** — ლობიო) (აწმყო); ართვინის იქეთაიკ სხუა სოფ ვიხვარათებთ, მურღულელები **იტყვიან** — ვილაპარაკებთ (აწმყო): მურღულელებმა “ცოლი” თქმა არ იციან, ქალი **იტყვიან**. ჩუენ **ვიტყვიო** დედეკაცები: ისინი **იტყვიან** “ქალგები” (აწმყო); ბევრ **იტყვიან-ქა** სატალახე

ზუელი დასახლება ყოფილა (აწმყო); “გომონენს” ჩუენ ვიტყვი-ია, მურღულულები იტყვიან გამოიდნენო (აწმყო); ტაბანი მოვჰკვეთეო, ვიტყვი (მყოფადი/აწმყო)...

იშვიათად, ტაოურში აწმყოს წრეში ამბობს და იძახის ფუძეებიც დასტურდება: უგემან-უგემან ადგილებშინა დავმალოო, ამბობდა გუშინა (უწყვ.); ჰო, რა ვინახდით? თამარ დოდოფალზე, ვსწერით? (უწყვ.); ეს გურჯისტანის ენ დიდი კაციაო, ამბობდენ (უწყვ.)...

ვიტყვი - ვიძახი - ვამბობ ფუძეთა გამოყენების შეფარდების პროცენტული მაჩვენებელი არის დაახლოებით 81%-19,5%-9,5%-ზე; ესე იგი, ტაოურში ჭერ კიდევ შენარჩუნებულია არქაული ვითარება, როდესაც **ვიტყვი-ფუძე** აწმყოს წრის (ახლანდელი დროის) მაწარმოებელია.

ამასთან, ტაოურ დიალექტში **ვიტყვი** ზმნა მომავალი დროის გადმოსაცემადც გამოიყენება: გოგომ მოვაგონდება, იფი-იფ-ს **იტყვი**, რადა და ვაძევე; ერთ თანე მამწონდა, ამა არ **ვიტყვი** (მყოფადი); ისე **იტყოდეს** ზუელები, დედაბრი წყევლამ უწიაო (მყ. კავშ.)...

წყვეტილში **თქმა**- ფორმა დასტურდება, ისევე როგორც I თურმეობითში: ბევრი გუელაპარიკეს, მარა მათი ნანდომი ვერ **თქუეს** (**წყვტ.**); **უთქუამს** თამარ დოდოფალს, ისინი გამაყიდნია ამ საქმემაო (I თურმ.); ეილა **უთქვია** თამარ დოდოფლისათვის; **უთქვია** თამარ ქალსა (I თურმ.); ენაში მიგორავეს და ვერ **მითქვია** (I თურმ.)...

V. უბნობა, თხრობა: ვეუბნები - ვიტყვი - ვუთხარ.

ძველ ქართულში ერთმანეთს ენაცვლებოდა **იტყვის** და **ჰრქუა** ფუძეები. ბირველი მათგანი აწმყოს მწკრივისაა და ახლანდელ დროს გამოხატავდა (ივ. იმნაიშვ., 1996, II, გვ. 500).

თანამედროვე ქართულში გვაქვს: **ვეუბნები - ვიტყვი - ვუთხარ** ფუძეთა შენაცვლება.

ტაოურში აწმყოში გვხვდება როგორც **ვეუბნები**, ასევე **ვიტყვი** ფორმა. მაგ.: გოგოს ბაბოს **ებნევა** — მიეცი თუ არა გოგოვო; გოგოს ბაბოსა კიდო **ებნევა**... იქ იქნება ბევრი ბირყიმი (მურღულუში **იტყვიან** — პანტა); ჩუენ ახლოს ლაზები არიან, - “ჰანი” **ვიტყვიოთ**; საჩეჩელ **ვიტყვიოთ**, ვჩეჩავ-ა და ვართავ; მარქულა **ვიტყვიოთ** ჩუენ; დეფანი **ვიტყუიოთ**, დეფანი; ამა დედვი **იტყუის**, მე არ ვიცი; ზღმარტლი არ ვიციოთ, “სკლიბუნტურ” **ვიტყვიოთ** (აწმყო); ჩუენ ბგანები — ვიტყვიოთ, ათდაორი წლისა რომ იქნება; გათხოვილსა “დედეკაციო” — **ვიტყვიოთ**; რომ დაბერდება ქალი, ბებერიაო — ვიტყვიოთ, კაცსა დაბერებულსა “ბერი” **ვიტყვიოთ**...

გებნევი-ვიტყვი ფუძეთა გამოყენების შეფარდების პროცენტული მაჩვენებელი ამ ეტაპზე არის დაახლოებით 18%-82%ზე; ესე იგი ტაოურში სახეზეა არქაული ვითარება, როდესაც **ვიტყვი-ფუძე** აწმყოს წრის (ახლანდელი დროის) მაწარმოებელია.

უწყვეტელში დაფიქსირდა **მებნევი**ოდა ფუძე: ლახტზე მისლამდი უნდა კაცსა სწავლაო, **მებნევი**ოდა ჩემი ანაი...

მყოფადის მწკრივებში, ბუნებრივია, მხოლოდ **ვიტყვი** ფუძე დასტურდება: აქ მაქვა გულში და არ **გიტყვი** (მყოფ.); ჩემი ანაი-აიში **მეტყვოდა**: - ოდულ მეილალო? მეც **ვიტყვოდი**: ჰოვ, მევლაღე (ზლომ.); ამხანაგები მყუანდეს, **მეტყვოდეს**, ბევრ რამეს **მეტყვოდეს**... (მყ. კავშ.)...

წყვეტილში დასტურდება **თხრობა** ფორმა: ჩუენ ზუელანდელებმა ისე **მითხრეს**, თამარ დოდოფალი ღმერთისა მოყვარული ყოფილა; **უთხრეს** ფადიშაჰსა ეს ბერი დევჭირევითო; მივეცი, აბა რა ვქენიო, მე **გიოთხარი** მივეციო; დევზარათენით მეთქი, **ვუთხარი** იმასა...

VI. ყვანა — სხმა

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში იშვიათად ხდება ამ ფუძეთა შენაცვლება პირდ. ობიექტური პირების რიცხვის მიხედვით: შვილი ქალაქს **წაიყვანა**, ცოლ-შვილი ქალაქს **წაასხა**, **გამოასხა** ერი იგი“ (მათ. 9,25). ასეთი შენაცვლება თითქმის გადავარდა ხმარებიდან. **წაასხმა** ახლა შეიძლება მხოლოდ საქონელზე ითქვას: ხარი მინდორში **წაიყვანა**, ხარები მინდორში **წაასხა** (აკ. შანიძე, 1980, გვ. 505).

ტაოურში ჩვეულებრივია **ყვანა-სხმა** ფუძეთა შენაცვლება, ამასთან, სხმა ფუძე გვხვდება როგორც საქონელზე, ასევე ადამიანებზედაც. მაგ.: მე იმათ (მეზობლებს) დილაზე **წაყვანამ** იუსუფელში; მე აქ მიჩრეკებენ, მეც იმას ვურეკები, ის **მიასხამს** ხალღებსა

VII. გდება — ყრა

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ამ წყვილის ერთი ცალი მხოლოდითი იხმარება, მეორე — მრავლობითში. “ყრა” ითქმის არა მარტო მრავალ საგანზე, არამედ ერთზედაც, მაგრამ ისეთზე, რომელიც მთლიანი არ არის და ნაწილებად იშლება: ფქვილი, ზორბალი, მიწა, ნაცარი და სხვ.

ტაოურ მეტყველებაში რაიმე თავისებურება ამ წყვილის მონაცვლეობაში არ შეგვიინიშნავს: იმ ხან ჩემი გოგოი ვიპოვე, სხვები **გავყარე** მერე, გავაქორე (სხვა გოგოები — მ.მ.); ერთანგმა იტირა, ერთ კვირე იტირა, გომოვიდა და მე რატომ **გამაგდეო** მითხრა, აეთ გახდა; ი გოგოს ბაბამა მერე მე მეტალდა, შენ რაზე **გააგდეო** ...

VIII. გდება/დენა-რეკვა

ტაოურში, თანამედროვე სალიტერატურო ქართულის მსგავსად, იშვიათად ხდება ამ ზმნურ ფუძეთა შენაცვლება პირდ. ობიექტური პირების რიცხვის მიხედვით: **გოვლდენიან** არმეზები აქედანა...

IX. სვლა: ვალ — ვედ (ვიდ) — დი. ვალ ფუძე ძველად

უზმნისწინოდაც იხმარებოდა (“ვიდრე ზუალ, უფალო” = სად მიდხარ, ბატონო?), მაგრამ ახალ ქართულში მას მხოლოდ ზმნისწინიანი ფორმები აქვს: **მოვალ**, **მივალ**. იგი ძველად უსრული ასპექტის ზმნა იყო, მაგრამ შემდეგ სრულისა გახდა და მომავალი დროის გაგება შეიძინა: ამით მან კავშირი გაწყვიტა აწმყოსთან და მყოფადში გადავიდა. დაცარიელებული ადგილი **დი** ფუძემ დაიკავა. II სერიის ფორმები **ვედ-ვიდ** ფუძეზეა დაყრდნობილი.

ფუძეები **ვალ** და **ვედ (ვიდ)** ყოველგვარი ზმნისწინის დართვით ენაცვლება ერთმანეთს: გავალ-გავედი; შევალ-შევედი...

რაც შეეხება **დი** ფუძეს, ისიც ყოველთვის ენაცვლება **ვალ** და **ვედ (ვიდ)** ფუძეს, გარდა იმ შემხვევებისა, როცა **დი-ს** ერთვის ზმნისწინი **და**, ნაწილობრივ აგრეთვე **მი** და **მო**:

და-ვდივარ. ამ ზმნას მონაცვლედ სხვა ფუძის ზმნები აქვს (**ვივლი**, **ვიარე**). მართალია ხალხურ ლექსში გვხვდება: “სახნისმა თქვა: ქვესკნელს **დავალ**, ვერვინ მნახავს მზეზედაო”, მაგრამ ეს ძველის გადმონაშთია.

მი-ვდივარ. ამ ზმნას ორი მონაცვლე აქვს (მნიშვნელობის განსხვავებით): **მივალ** და **წავალ**. **მი-ს** ბოლო ბუნქტი აქვს მხედველობაში და **წა-ს** დასაწყისი.

ქუთაისიდან წავალ და სვანეთში მივალ. წავალ-წავედი, მაგრამ “წავდივარ” არ ითქმის.

მო-ვდივარ. ამ ზმნასაც ორი მონაცვლე აქვს (აგრეთვე სხვადასხვა მნიშვნელობით): **მოვალ** და **წამოვალ**. **მო** ბოლო პუნქტს გულისხმობს, **წამო** – დასაწყისს: სვანეთიდან **წამოვალ** და ქუთაისში **მოვალ** (ასე ვამბობთ, როცა ქუთაისში ვართ) (აქ. შანიძე, 1980, გვ. 506-508).

ტაოურში აწმყოს წრეში თავისებურება ის არის, რომ აქ გამოიყენება როგორც **დი-** ფუძეზე დაფუძნებული **მოდის, მიდის, ჩადის, მოვდივარ, მოვდივართ, მოდიან,** ასევე **ვალ-** ფუძეზე დაყრდნობილი **მივალ, მოვალ, ჩავალ** ტიპის ფორმებიც:

მაგ.: პარხლის წყალი აქეთვე **მოდის**; მარჯვლივ გზა **მიდის** ქვაბაისკე; შეხედა ქი, გზა **მოდიან** ჩინ-ფერები; აქვრელები მუჭაჯირათ **მიდიან** შიგანა თურქიეში; გომოჩდა ქუბაბაგი, ვიტყვი: — ქობაისკე **მივალ**; აქა იწურვის წყალი, ქუემ **ჩავა** და აქედამ იუსუფელ **მივა** სასმელი წყალი; მე იქ ვერ წომოვალ, დღესა ჩანაზა არი, იქ **მივალ**; წყალი არ **მოვა**; საღამოითობა წუელავს ბებერი, **მოვა**; საღამოზე დიმირეკვენ, დილაზე **მივდივართო**; ქართული კარნალი გველო **მოხუალთ-მიხუალთ** ზოვლი დევქვიენით ამასა; იქილამ **ჩომოვლენ** (**ჩამოდიან**) გელები; პარხალში მანქანით **ავალთ** (**ავდივართ**); **მიხუალ** (**მიდიხარ**) წითლეკარი წყაროზე, წყალ შესუამ...

ყველა ზემოთ მოყვანილ მაგალითში, რომელშიც **ვალ-** ფუძეა გამოყენებული, კონტექსტით გვაქვს ახლანდელი დროის გაგება.

უწყვეტელში დადასტურდა **დი-** ფუძიანი ფორმები: ზემოითვე ქალები **მოდიოდენ**, დვენაზე თუალები ზედ დამრჩაო ...

მყოფადის წრეს **ვალ-** ფუძეზე დაყრდნობილი ფორმები აწარმოებს: საღამოპირაი იუსუფელიდან **წამუალთ** სახლისკე, დილაზე **ჩამუალთ**; მე იქ ვერ წომოვალ, დღესა ჩანაზა არი, იქ მივალ; ქილიონი სოფელ მარცხნივ **მივა**, იქა არ იციან ქართული; **მიხუალ** წითლეკარ წყაროზე, წყალ შესუამ; ზემოთვე **წახუალ** ხევეკარი გომოჩდება; ზოგნი წავლენ სახლისკე; ერთი საათი ჩავალ, ერთი საათი **გამოვალ**... ქომოთვე **წევდოდით**; გზვენარი ასე მოშლილი მგონებოდა, არ **წომოვდოდით** (ზოლმ)...

წყვეტილში **ვედ-/ვიდ-** და **ველ-** ფუძიანი ფორმები დადასტურდა: მერე ახრაბები ნახეს, ბათუმ **გადევდენ**; წერეულა ორ თანე გურჯი **მოიდეს**; მზეფნელი აღმანიალამ მოიდეს აქა გურჯები; აქიდან **ჩომოვლენ** ისენი; მეო თქუენსას **გადმოველი** და ბიჭ აქორწილებდენაო;

ქობაილამ **ჩომოველით**; მექთებში **წაველ**, თურქჩა არ ვიცოდი; ქუსლი მოკვეთვეით და ყელი ყელზე **გეველითო** – ვიტყვი: (**ველ-** ფუძის გამოყენების შემთხვევები დასტურდება მაგ. ქართლურშიც და არქაული ვითარების ამსახველია;

II კავშირებითში **ვედ-/ვიდ-** ფუძეები გვხვდება: ღოზერი რომ **ჩომოვდეს**, გააკეთებს გზასა; პარხლისკე **წევდეთ**, დაო; ჰალადვენ იქ არი, **გახვიდე**, დენიანავ...

X. ვლა: დავდივარ, ვიარები — ვივლი

დღეს აწმყოს წრის მწყრივებში თანაბრად იხმარება “დავდივარ” და “ვიარები” (ან “დავიარები”): **დავდივარ, დავდიოდო, დავდიოდდე; (და)ვიარები, (და)ვიარებოდო, (და)ვიარებოდდე.** III სერიის ფორმებში

გამოყენებულია ვლ ფუძეა (ვალ ფუძის შეკუმშული სახე), რომელიც აგრეთვე მყოფადის წრის მწკრივებს აწარმოებს: ვივლი, ვივლიდი, ვივლიდე; მივლია, შევლო, შევლოს.

“ვიარები”-ს შეიძლება მარტო “და” ზმნისწინი დაერთოს აწმყოში (და-ვიარები), II სერიაში — სხვებიც: დავიარე, მოვიარე, შევიარე, გავიარე... ეს უკანასკნელები ყველა გარდამავალი ზმნებია, ისე როგორც მათი მონაცვლები: დავივლი, მოვივლი, შევივლი, გავივლი, გადავივლი და სხვ.

“ვივლი”-ს პარალელურად გვხვდება აგრეთვე “ვიარ” (აქ. შანიძე, 1980, 510).

ტაოურში აწმყო წრეში, სალიტერატურო ქართულისა და სხვა ქართული დიალექტების მსგავსად, დავდივარ ფორმას ენაცვლება ვიარები (დავიარები) ტიპის ფორმაც. მაგ.: ჩუენ ვიარებით-ია (აწმყ.) ზამთრის უკან ი ალაგებში; ქართველებ უკან ერთი კვირა ვიარები (აწმყ.), ხვალ მიდიან, მეწყინება; მანქანით ვსაქმობ, სახლში ვიარები (აწმყ.), დილას და საღამე; ამ გზევენარმა ამართვა სული, გაჩენილ დღე ამ გზევენარზე ვიარები (აწმყ.); ზემოდან ფეჭდაფეჭ ალარვინა იარება (აწმყ.); ფადიშაჰმა ამას გაჰკითხა: დამეში რატომ იარებო? (აწმყ.); მეცხვარე ცხენით იარება (აწმყ.) ... იშთა იარებოდეს (უწყვეტ.) იქა და რად ქნეს არ ვიცი...

ტაოურ დიალექტში, სალიტერატურო ქართულისაგან განსხვავებით, იარ-ფუძით შეიძლება იწარმოებოდეს მყოფადის წრის მწკრივებიც: საჩინოთიდამ გედეიარ (აწმყ.) ზემოთვე წასლუხან, ქედ გედეიარ (აწმყ.), წითლეკარ გომოჩნდება; წითლეკარ შეიარ (აწმყ.), სატალახე გახუალ; აბლი შეიარ (‘გაივლი’) გომოჩნდება ყარამანდერი; იქედამ წყალი წომოა, ქორობლაქეთ ჩომოა, ჩამეიარს (აწმყ.) და სადგიყანა; მეტი მომდრელი, ცუდ არ გეიარს (აწმყ.), ადვილაი მაადრის... მაქინები ამ კიდიდამ გეიარდენ (ხოლმ.)...

ვივლი, ივლი, ივლის... ტიპის მაგალითები არ დავვიფიქსირებია.

წყვეტილში იარ- ფუძე დადასტურდა: გურჯისტანიდამ გადმეარა თამარ დოდოფალმა, ასკრებიც მის უკან გადმუანურია; სამ დღეზე გადეარა თუ როისა, დუუღამდა წითლეკარ, ჩევა პარევე; შუიდ დღე-ღამეს ვიარეთო. იტყოლა...

I თურმეობითში ვალ- ფუძე შეგვხვდა: ჩემ ბაბოი გადმოვლილა თქუენსა...

როგორც გაანალიზებულმა მაგალითებმა აჩვენა, ქართული ენის ტაოურ დიალექტში ზოგიერთ ფუძემონაცვლე ზმნას წარმოების დროს არქაული ვითარება აქვს შენარჩუნებული.

ლიტერატურა

- ივ. იმნაიშვილი, 1996 — ივ. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, ზმნა ძველ ქართულში, ტ. II, ფრანკფურტი, 1996.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 — შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- შ. ფუტყარაძე, 1995 — შ. ფუტყარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჯირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სალოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1995.
- აკ. შანიძე, 1980 — აკ. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბზულებანი, ტ. III, თბ., 1980.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.
- ბ. ჯორბენაძე, 1998 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, II, თბ., 1998.
- 2009-2011 წლებში ტაოში ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში).

MAIA MIKAUTADZE

THE FORMATION OF SOME HABITUAL (STEM-CHANGING) VERBS
IN TAO DIALECT OF THE GEORGIAN LANGUAGE

Tao dialect of the Georgian language is indicated with its archaic forms. From this point of view, the formation of the stem-changing verbs is interesting.

The interchange (alteration) of the rows, as it is known, is more characteristic than the interchange of number. Sometimes three forms of the root are interchanged. Besides, historically in one and the same row two or more roots can be used.

The work deals with the following stem-changing verbs: **I. to be (kopna): I'm (var) – I'll be (viknebi) – I was (vikav); II. Sitting (jdoma-skhdoma); I'm sitting-I was sitting (vzivar-vijeki). III. To work (shroma), to do (kmna). IV. To tell- to say (mboba-tkma): I'm telling-I'll tell-I told. V. I'm saying-I'll say-I said. VI. To take away (tsakvana-tsaskhma). VII. Exclude-divorce (gagdeba-gakra) VIII. Exclude/drive (gagdeba-gadena) IX. Walk (svla) X. I'm walking-I'll walk (davdivar-vivli).**

As the analyzed material reveals, some stem-changing verbs in Tao dialect of the Georgian language have maintained archaic form in the formation process. Some verbs have the characteristic features of the modern literary Georgian language and other Georgian dialects. But some verbs have the features typical only for the Tao speech.